

tentia in sepulcro, eaque animabus uniēt, vivificabit et glorificabit

Porro ex eo quod ait : « Penetrabo omnes inferiores partes terræ, » Bellarminus, lib. IV *De Anima Christi*, cap. XVI, et alii opinantur Christum post mortem descendisse ad omnia loca inferni, adeoque ad ipsum infernum damnatorum, tanquam omnium dominatorem. Ita videtur sentire Cyrillus Hierosolymitanus, *Catechesi* XIV; Athanasius, *serm. 4 Contra Arianos*; S. Augustinus, *epist. 99*; Fulgentius, lib. III *Ad Trasimund.* cap. XXX; Nysenus, *orat. 4 De Resurr.*, Damascenus, lib. III, cap. CXXIX. Sed probabilius est Christum substantialiter tantum descendisse ad limbum : « Ut quos ipse per gratiam visitabat interius secundum divinitatem, eos etiam secundum animam visitaret et loco, » ait S. Thomas, III p., *Quæst.* LII, art. 2; virtualiter vero et effective, sive quoad efficaciam, descendisse ad locum puerorum et damnatorum, confutando scilicet et damnando illorum peccatum, sive originale solum, sive etiam actuale in adultis. « Penetrabo ergo omnes inferiores partes terræ, » quia scilicet unam substantialiter, cæteras virtualiter penetrabo. Ita Valentia in locum D. Thomæ jam citatum, nec aliud volunt Patres pro prioris sententia citati. Ita et Bonaventura, Richardus, Gabriel, Palud. Marsil. et alii in III, dist. 22, ac Franciscus Suarez III p., *Quæst.* LII, art. 8 : Penetrabo, ait, primo, quoad divinitatem; secundo, quoad humanitatem, ad omnes partes terræ; quia non solum ad superficiem terræ descendit, sed etiam usque ad infimum terræ locum penetravit, etiamsi non ad omnes ejus sinus.

Rursum, ex eo quod ait : « Illuminabo omnes sperantes in Domino, » multi probabiliter censent Christum omnibus animabus in Purgatorio existentibus suo ad eos descensu dedisse primum plenumque jubilæum, omnesque a penis liberasse, et secum ad cælum in triumphum duxisse. Ita S. Bonaventura in dist. 22, *Quæst.* V; Thomas Argentin. ead. dist. *Quæst.* unica, art. 4, Gabriel eadem dist. *Quæst.* unica, art. 3, *Jub.* 3; Sotus in IV, dist. 45, *Quæst.* 1, art. 3, in fine. Illud certum est Christum tum animas patrum plene expiatis illuminasse lumine gloriæ, eisque suam divinitatem conspiciendam obtulisse, itaque eas beasse, ac æterna felicitate donasse.

Tropologice Rabanus : Sapientia, puta Christus, « inspicit inferiores partes terræ, inquit, quoniam carnalium corda et cogitationes scrutatur; inspicit omnes dormientes, qui vel ignorantie somno, vel torpore negligentie dormitant; et illuminat recta fide et agnitione sperantes in Deo; quoniam qui sperat in Deo, beatus est. Beneplacitum enim est Domino super timentes eum, et in eos qui sperant in misericordia ejus, » *Psalm.* CXLVI.

Vers. 46. ADHUC DOCTRINAM QUASI PROPHETIAM EFFUNDAM, ET RELINQUAM ILLAM QUÆRENTIBUS SAPIENTIAM; ET NON DESINAM IN PROGENIES ILLORUM USQUE IN ÆVUM SANCTUM. — Hic versus potest accipi tam ut dictus

a Sapientia, quam a Siracide. A Sapientia, quæ illa pergat hic loqui, explicetque illud vers. 41: « Enarrabo illam in longinquum; » cui immediate Græca hunc versum subjungunt. Favent Complutenses quæ pro *et*, id est *adhuc*, legunt *et*, id est *quoniam*, q. d. Enarrabo sapientiam in longinquum, quoniam doctrinam effundam usque in ævum sanctum. Et Syrus, qui cum pro vers. 44 vertisset, rursus doctrinam meam mane dico, et relinquam eam in generationes multas; quæ constat esse verba Sapientie, quasi ea explicans, hunc versum subdit, rursus doctrinam meam in prophetia dico, et extremitas ejus usque in longinquum. Cum ergo prior versus sit Sapientie, ejusdem quoque videtur esse posterior, utpote illi respondens, illumque explicans. Unde Rabanus sic explicat: « Non cessat, inquit, S. Scriptura ab ævo usque in ævum docere genus humanum, quatenus intelligat ex præceptis Dei quid vitare debeat, quidve agere; ut nemo sit qui rite se possit excusare, quasi nesciens quid præceptum sit in lege divina, cum sapientia viam veritatis, et normam justitiæ palam omnibus demonstret. » Et Palacius: « Videor, inquit, mihi audire Christum dicentem: Ego vobiscum sum usque ad consummationem sæculi. Non igitur cessabit unquam prædicatio Evangelii exterius, et prædicatio Christum interius, usque ad ævum sanctum, id est æternitatem. Nota doctrinam Evangelicam pariter esse auctoritatis cum prophetia; ideo ait doctrinam quasi propheticam; utramque enim a Spiritu Sancto inspirati locuti sunt sancti Dei homines, » II *Petri* I, 21.

Rursum hæc verba accipi possunt quasi dicta a Siracide. Ipse enim, post interlocutionem Sapientie hucusque a se inductam, videtur resumere sermonem, ac sternere viam ad nova sapientie dogmata, quæ tradet cap. proximo et seqq. Nam vers. seq. usurpat Siracides quasi suum cap. XXXIII, 18. Unde Græca de more breviter sic habent, *adhuc doctrinam ut prophetiam effundam, et relinquam ipsam in generationes sæculorum*; et Tigurina, *etiamnum effundo doctrinam ut oraculum, perque sæculorum ætates emitto eam quærentibus*. Quare Lyranus hæc ita cum vers. præcedenti connectit: « Quia, inquit, scriptor hujus libri immediate locutus est de judicio finali, posset quis dubitans quærere: Intendis tu hic librum tuum finire? Ad quod respondet, dicens: Adhuc doctrinam quasi prophetiam effundam. » Sic et Jansenius, qui sigillatim singula de Siracide sic explicat: « Dum dicit, inquit, se prolaturum doctrinam sicut prophetiam, significat se divinam doctrinam traditurum, quæ certa sit et solida, quæque non humano ingenio sit excogitata; sed divinitus revelata; sicut Propheta Spiritu Sancto inspirati locuti sunt. Dum se dicit eam relaturum in generationes sæculorum, significat se eam scripto relaturum posteris, ut in perpetuum ab eis legi et audiri possit, qui studiosi sunt sapientie. Et non

desinam, inquit, hoc est, perseverabo semper per scriptam a me doctrinam, in progenies illorum qui quærunt sapientiam, usque in ævum sanctum, hoc est, usque in sæculum futurum, ubi humana amplius doctrina opus non erit; sed implebitur illud, quod per Jeremiam dictum est: Non docebit ultra vir proximum suum. Omnes enim cognoscent me a majore usque ad minimum eorum, » *Jerem.* XXXI.

Nota, ævum sanctum vocari sæculum futurum: præsens enim non est sanctum, quia « totus mundus in maligno positus est, » I *Joan.* V. At æternitas beata, in quam nihil coinquinatum ingreditur, ævum sanctum est. Meminerint ergo doctores et scriptores se docere et scribere non tempori, sed æternitati; seque in suis laboribus solentur, quod illis non sibi tantum, sed et discipulis et lectoribus, eorum scripta usque ad finem mundi lecturis, accersant ævum sanctum, scilicet beatam æternitatem: ad hanc enim se suosque lectores informant et dirigunt. Unde subdit et concludit:

Vers. 47. 47. VIDETE QUONIAM NON SOLI MIHI LABORAVI, SED OMNIBUS EXQUIRENTIBUS VERITATEM, — q. d. Videte ex his quæ hactenus tam prolixè dixi et scripsi, ac deinceps dicturus et scripturus sum, me non mihi soli studuisse et vacasse, sed et aliis laborasse et consuluisse, ut meo exemplo idem faciant alii sapientes, nec satis putent si ipsi sapiant, sed et sapientiam suam aliis docendo et scribendo

communicent. Unde Rabanus: « Doctor ecclesiasticus, inquit, verba Dei scribendo et docendo non solum sibi laborat, sed et aliis; quia sibi laborat pro æterna mercede et quiete; aliis autem pro vera salute ac perpetua requie; unde in *Daniel.* cap. XII, scriptum est: Qui docti fuerint, fulgebunt sicut splendor firmamenti, et qui ad justitiam erudiunt multos, quasi stellæ in perpetuas æternitates. Hinc et Jacobus ait: Qui converti fecerit peccatorem ab errore viæ suæ, salvabit animam ejus a morte, et operiet multitudinem peccatorum. De quo et Paulus ad Timotheum scribens ait: Attende tibi, et doctrinæ sanæ, insta in illis; hoc enim faciens, et teipsum salvum facies, et eos qui te audiunt. Hinc et ipsa Veritas in Evangelio ait: Qui solverit unum de mandatis istis minimis, et docuerit sic homines, minimus vocabitur in regno cælorum. » Et item: « Vos, inquit, estis lux mundi; sic luceat lux vestra coram hominibus, ut videant opera vestra bona, et glorificent Patrem vestrum qui in cælis est. »

Porro Palacius, hæc accipiens ut dicta a sapientia, puta Christo, sic explicat: « Nullum grandius, inquit, epiphonema fere potuit a sapientia dici: O mortales, veni in mundum; o quam in eo laboravi! laboravi porro in gloriam Patris, et in commodum vestrum, si veritatem inquiratis; ne committatis ergo, ut ego frustrer proposito meo, et vos tanto commodo vestro. »

CAPUT VIGESIMUM QUINTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

ost' encomium sapientie, pergit alia ejus tradere dogmata. Unde, vers. 1, recenset tria quæ placent sapientie, et vers. 3, totidem quæ ei displicent. Inde, vers. 9 usque ad 17, enarrat decem beatitudines, puta res decem quæ hominem faciunt beatum. Denique, a vers. 17 usque ad finem capituli, agit de nequitia mulierum, eamque multis exaggerat.

1. In tribus placitum est spiritui meo, quæ sunt probata coram Deo et hominibus: 2. Concordia fratrum, et amor proximorum, et vir et mulier bene sibi consentientes. 3. Tres species odit anima mea, et aggravor valde animæ illorum: 4. pauperem superbum: divitem mendacem: senem fatuum et insensatum. 5. Quæ in juventute tua non congregasti, quomodo in senectute tua invenies? 6. Quam speciosum canitici judicium, et presbyteris cognoscere consilium! 7. Quam speciosa veteranis sapientia, et gloriosis intellectus, et consilium! 8. Corona senum multa peritia, et gloria illorum timor Dei. 9. Novem insuspiciabilia cordis magnificavi, et decimum dicam in lingua hominibus; 10. homo, qui jucundatur in filiis, vivens et videns subversionem inimicorum suorum. 11. Beatus qui habitat cum muliere sensata, et qui lingua sua non est lapsus, et qui non servivit indignis se. 12. Beatus qui invenit amicum verum, et qui enarrat justitiam auri audienti. 13. Quam magnus, qui invenit sapientiam et scientiam! sed non est super timen-

tem Dominum; 14. timor Dei super omnia se superposuit: 15. beatus homo, cui donatum est habere timorem Dei: qui tenet illum, cui assimilabitur? 16. Timor Dei initium dilectionis ejus: fidei autem initium agglutinandum est ei. 17. Omnis plaga, tristitia cordis est: et omnis malitia, nequitia mulieris. 18. Et omnem plagam, et non plagam videbit cordis: 19. et omnem nequitiam, et non nequitiam mulieris: 20. et omnem obductum, et non obductum odientium: 21. et omnem vindictam, et non vindictam inimicorum. 22. Non est caput nequius super caput colubri: 23. et non est ira super iram mulieris. Commorari leoni et draconi placebit, quam habitare cum muliere nequam. 24. Nequitia mulieris immutat faciem ejus: et obœcat vultum suum tanquam ursus, et quasi saccum ostendit. In medio proximorum ejus 25. ingemuit vir ejus, et audiens suspiravit modicum. 26. Brevis omnis malitia super malitiam mulieris, sors peccatorum cadat super illam. 27. Sicut ascensus arenosus in pedibus veterani, sic mulier linguata homini quieto. 28. Ne respicias in mulieris speciem, et non concupiscas mulierem in specie. 29. Mulieris ira, et irreverentia et confusio magna. 30. Mulier, si primatum habeat, contraria est viro suo. 31. Cor humile, et facies tristis, et plaga cordis, mulier nequam. 32. Manus debiles, et genua dissoluta, mulier quæ non beatificat virum suum. 33. A muliere initium factum est peccati, et per illam omnes morimur. 34. Non des aquæ tuæ exitum: nec modicum: nec mulieri nequam veniam prodeundi. 35. Si non ambulaverit ad manum tuam, confundet te in conspectu inimicorum. 36. A carnibus tuis absconde illam, ne semper te abutatur.

PRIMA PARS CAPITIS.

Vers. 1 et 2.

1 et 2. IN TRIBUS PLACITUM EST SPIRITUI MEO, QUAE SUNT PROBATA CORAM DEO ET HOMINIBUS: CONCORDIA FRATRUM, ET AMOR PROXIMORUM, ET VIR ET MULIER SIBI BENE CONSENTIENTES. — Loquitur ipsa Sapientia, vel certe Siracides sapiens, ex persona et mente sapientiæ: quod in idem redit. Sapientiam enim hic loqui docet Rabanus, et evincunt Græca, quæ sic habent: ἐν τριῶν ὀρατάδην, καὶ ἀνέστην ὀρατὰ ἐναντὶ Κυρίου καὶ ἀνθρώπων, id est, in tribus pulchra facta sum, et surrexi decora coram Deo et hominibus. Noster pro ἀνέστην legit ἐστὶν ὀρατὰ, id est, sunt speciosa, grata, probata.

Nota: Siracides hic ternarios virtutum et vitiorum subjicit, more veterum qui sua præcepta ad numeros redigebant, ut facilius capi et memoria refineri possent. Qua in re imitatur Salomonem, qui idem facit Proverb. cap. xxx, vers. 18 et sequent.

Primum sapientiæ præceptum, de concordia.

Primum ergo sapientiæ hoc est præceptum, de concordia et charitate: hæc enim prima et princeps est virtus, quæ Dei et hominum gratiam conciliat. Ea autem maxime in triplici hominum genere requiritur. Primo, inter fratres, vel germanos, vel consobrinos, vel quomodolibet cognatos et consanguineos; hi enim omnes ab Hebræis vocantur fratres. Alludit ad Psalm. cxxxii, vers. 1: « Ecce quam bonum et quam jucundum habitare fratres in unum! Secundo, inter proximos, id est, eos qui in eadem domo, collegio, vicinia, officio, arte, negotio, aliove modo invicem devincti et quasi colligati sunt: horum enim omnium vinculum est amor et concordia. Tertio, inter virum et mulierem: hi enim ita conjuncti sunt habitatione, toro, mensa rebusque omnibus, ut una caro, id est unus homo civilis, et una persona politica censeantur; unde et conjuges vocantur. Quare si inter se concordēs vivant, vitam agent jucundissimam et sanctissimam; sin discordēs sint, molestissimam et diabolicam. Quocirca pro sibi bene consentientes, Græce est. ἐαυτοῖς συμπεριφερόμενοι, id est mutuo una circumferentes, vel mutuo una circumlati; hæc enim vox Græca magnam habet emphasin, significatque summum inter conjuges consensum, quando alter alterius mores, infirmitates et vitia tolerat, eique in omnibus se accommodat, perinde ac fit in rota: dum enim ejus pars una volvitur et gyrat, pars altera ei connexa eodem volvitur et gyretur oportet: talis enim rota est conjugium. Aut, sicut duo boves vel equi, æque idem jugum subeunt, trahuntque: inde enim dictum est conjugium. Sensus ergo est, q. d. Vir et uxor ita consentire debent ut quocumque fertur unus, vel voluntate propria, vel infirmitate, vel necessitate ingruente, eodem sponte inclinet ac feratur et alter: vult maritus hanc artem exercere, eam-

dem exerceat, vel exercenti obsecundet uxor: maritum excipit morbus, paupertas, jactura, persecutio, carcer; maritum eodem sequatur, imo ultro comitetur uxor, ut eum soletur, patienti compatiatur et serviat, eumque omnibus officiis modisque adjuvet. Denique quicumque fortunæ flatus virum impulerit, eodem impelli se sinat uxor: ac vice versa, quocumque impulsa fuerit uxor, eodem sequatur et maritus.

Causa amoris est amor.

Porro, hujus consensionis radix et causa est amor reciprocus. Unde S. Augustinus in Sententiis, num. 163: « Pax domestica, inquit, est ordinata cohabitantium imperandi obediendique concordia. Imperant enim qui consulunt, sicut vir uxori, parentes filiis, domini servis. Obediunt autem quibus consulitur, sicut mulieres maritis, filii parentibus, servi dominis. Sed in Domino juste viventes ex fide, et ab illa adhuc civitate peregrinantes, etiam qui imperant serviunt eis, quibus videntur imperare: quia non dominandi cupiditate imperant, sed officio consulendi, nec principandi superbia, sed providendi beneficio. »

Nota secundo: Pro beneplacitum est spiritui meo, Græce est, ὀρατάδην, id est decora vel pulchra facta sum, q. d. Hæc tria ita mihi placent, ut iis pulchrescam, ut iis mihi pulchra et speciosa esse videar, ut iis me decorari sentiam, aveam et gaudeam. Unde Tigurina vertit, tria me exhilarant, et coram Domino simul et hominibus condecorant; alii, tribus sum exornata, et surgo speciosa coram Deo et hominibus; Syrus, tria desideravit anima mea, et ea decet coram Deo et hominibus, fraternitas fratrum, amicitia amicorum, et vir et uxor ejus, quando sunt concordēs. Simili phrasi ait Apostolus Hebr. cap. xiii, 16: « Beneficentiæ et communionis nolite oblivisci, talibus enim hostiis promeretur Deus; Græce, εὐαρεστηταί, id est, conciliatur, placatur, sibi complacet; Syrus, pulchrescit, hilarescit et gloriatur. Itidem facit de concordia nostra: quia in hac sita est salus domorum, urbium et regnorum. »

Moraliter, de pace.

Audi hanc sententiam explicantem bonaque pacis et concordie enarrantem S. Augustinum, serm. 169 De Tempore: « Pax, inquit, concordia fratrum, sicut scriptum est: In tribus placuit spiritui meo, quæ sunt probata coram Deo et hominibus: concordia fratrum, et amor proximorum, et vir et mulier consentientes sibi. Concordia ergo fratrum voluntas Dei est, jucunditas Christi, perfectio sanctitatis, justitiæ regula, materia doctrinæ, morum custodia, atque in rebus omnibus laudabilis disciplina. Pax, suffragio precum et supplicationum, facilis atque impetrabilis; quia desideriorum omnium competens est plenitudo, sicut scriptum est in Apostolo. Pax conventionis amabilem Deo facit in fratribus, quæ charitatis indicat tesimonium. Pax ergo dilectionis mater est, concordie vinculum, ac puræ mentis indicium manifestum; quia sibi exigit de Deo quod velit, quidquid voluerit petit, et quidquid volue-

rit sumit. Pax præceptis regalibus conservanda est, Domino Christo dicente: Pacem meam do vobis, pacem meam relinquo vobis. In pace vos dimitto, in pace vos dimisi, in pace vos inveniam. Proficiscens voluit dare quod desiderabat rediens in omnibus invenire, » quodque a singulis severe exiget et repetet in die judicii.

Joan. xiv

Præclare S. Gregorius Nazianzenus, orat 12 De Pace, docet universi statum detusque consistere in concordia elementorum, licet discordium et contrariis qualitatibus inter se pugnantium; cœlorum, et mixtorum omnium: « Mundus, inquit, celebre Dei elementum, quamdiu secum pacatus et tranquillus est, seque nature suæ finibus coercet, nec quidquam adversus alterum insurgit, neque ex iis benevolentie vinculis, quibus ab artifice verbo rerum universitas constricta est, excedit; mundus vere est, ut appellatur (mundus enim Græce dicitur κόσμος, id est ornatus) et incomparabilis pulchritudo. At simul atque pacatus et quietus esse desiit, mundus quoque esse desinit. » Idem plane dicas de microcosmo, sive parvo mundo, qui est homo, ejusque conjugio et familia, scilicet, omne ejus decus et bonum consistere in pace et concordia; ac vice versa, omne ejus dedecus et malum stare in discordia. Porro, recte eadem oratione addit Nazianzenus: « Melior est contentio pietatis causa suscepta, quam vitiosa concordia. »

Universi status consistit in concordia: cur?

Ratio a priori est, quod Deus sit ipsa prima, in-creata, summa et perfectissima concordia: quare summe amat concordēs, utpote sibi simillimos, imo ut opus suum proprium et perfectum. Nam et SS. Trinitas, puta Pater, Filius et Spiritus Sanctus summe sunt concordēs, non accidentaliter, sed essentialiter; quia unam eandemque numero ac individuum habent essentiam, consequenter et mentem ac voluntatem concordiamque: quare quod unus, verbi gratia, Pater vult, hoc essentialiter volunt cæteri duo, puta Filius et Spiritus Sanctus; quocirca ipsa SS. Trinitas hanc sui concordiam cœlis, elementis, rebusque omnibus communicavit et impressit. Atque hic est cœlorum concentus in dissonanti tot orbium, motuum, stellarum, etc., consonantia, et discordia concordia, quam admirans Baldad apud Job cap. xxv, 2: « Qui facit, inquit, concordiam in sublimibus suis. » Et ipse Job cap. xxxviii, 37: « Quis enarrabit, inquit, cœlorum rationem, et concentum cœli quis dormire faciet? » Hinc Deus suam Triadem cum unitate singulis rebus a se conditis participative indidit. Nam omnia « in mensura, numero et pondere » disposuit, Sapient. xi, 21. Eandem suo modo impertivit matrimonio, domui et familie cuilibet, in qua pater quasi representat Deum Patrem, filius Deum Filium, axor Spiritum Sanctum. Id maxime verum fuit in cœlesti et divina familia Verbi incarnati, quæ tribus constabat personis sanctissimis, puta Josepho patre, B. Virgine matre, et filio Jesu: in qua proinde summa

Concordie fons SS. Trinitas.

fuit concordia, summus amor, summa erga se mutuo reverentia, summa sanctitas : quam sane omnes conjuges et familias assidue inspicere et imitari oportet pretium est. Hoc est quod ait Psaltes *Psalm. LXVII, 7* : « Deus in loco sancto suo, Deus qui inhabitare facit unius moris in domo. » Quin et Christus *Matth. XVIII, 19* : « Si duo ex vobis, inquit, consenserint super terram de omni re quaecumque petierint, fiet illis a Patre meo, qui in caelis est : ubi enim sunt duo vel tres congregati in nomine meo, ibi sum in medio eorum. » Ubi ergo concordia est, ibi Christus est, ibi Deus est, ibi tota SS. Trinitas est, faciens triadem et monadem, puta, unionem sanctamque concordiam mentium, animorum et actionum. Quid mirabilius in caelo, quid divinius, quam quod tria sint unum, et unum sint tria, puta tres personae sint unus Deus, et unus Deus sit tres personae? hoc tamen efficit summa trium concordia et unio. Quid mirabilius in terra, quam in una domo, familia, collegio, civitate, regno, esse decem, centum, mille, imo millones hominum; hos tamen omnes conspirare in unam rempublicam, in unam Ecclesiam, in unum commune bonum? hoc tamen facit amor et concordia, quae facit ut eis sit cor unum et anima una. Concordia enim a congruente corde dicitur. Illa ergo res caelestis et divina sit oportet, utpote a Deo intime manans. Ex adverso, discordia, quae etiam paucos dissociat, divellit, dissipat, ut inter se dimicent et configant usque ad necem, infernalis est et diabolica, utpote manans a Lucifero, qui primus discordiam inter angelos fecit in caelo, ideoque instar fulguris praecipitatus est in tartara. Discordia ergo fecit infernum, concordia caelum et paradysum : discordia fecit daemones, concordia angelos : discordia fecit homines reprobos, concordia sanctos et electos. Denique, tritum est illud Sallustii in *Catilina* : « Concordia res parvae crescunt, discordia maximae dilabuntur. »

Discor-
diae
inter
Lu-
cifer,

ac meum
et tuum :

Porro, discordiae fons et origo est cupiditas et avaritia, puta haec duo pronomina, *meum* et *tuum* : quae, ut ait S. Chrysostomus totum mundum scindunt et turbant; concordiae vero mater est charitas, comitas et liberalitas. Unde S. Ambrosius, *Hexam. cap. XIV*, docet aves rapaces non convenire, sed mansuetas : « Est etiam, inquit, diversitas copularum; quarum gratia carent, quae intendunt rapinis. Nam propter aviditatem praedandi, vel propter insidias explorandi, nec ipsis inter se convenit, et ideo declinant sui copulam. Refugit enim avaritia consortium plurimorum. Deinde conjuncti facile ipsa se proderet. Illis ergo avibus nihil est copulatorium praeter jugale consortium. Ergo aquilis accipitribusque hic usus est vitae. Contra vero palumbes, grues, sturni, corvi atque cornices, etiam lardi gaudent connexionione. »

Grues vi-
vunt
concor-
des,

Jam vero quanta sit concordiae vis et robur docent grues, quae, ut ait S. Basilius *homil. 8 Hexam.* gregatim pascuntur et volant, ut ab aquilis et venatoribus se tueantur, ideoque vicissim per

noctem excubias agunt. Pluribus id ostendit Plinius lib. X, cap. XXIII, qui et lib. XXX, in fae, rem miram affert, scilicet : « Non lassescere in ullo labore, qui nervos ex alis et cruribus gruum habeant. » Fides sit penes auctorem. Adde : gruae simul volant forma trianguli, et non rectilinei, sed acuti, ut facilius aerem findant. Invadente autem eas aquila, omnes in orbem consistunt, et acie velut ordinata speciem praellii exhibent, quam extimescens aquila retrocedit. Rursum S. Basilius, loco citato, vim concordiae ostendit in locustis, quae, cum sint vilia et infirma animalcula, tamen conglobata agros et provincias vastant, uti vastarunt Aegyptum, *Exodi x, 15*; adeo ut nulla vis eis resistere queat : « Quonam pacto, ait S. Basilius, tibi militias exercitusque locustae terribiles enaravero, quae, velut agmine facto, sub una tessera in sublime universa simul elata, castris toto late positus agro, non antea sane fructus depascitur, quam ipsi sit a Deo concessum atque mandatum? » His adde boves, qui, cum lupum vident, in orbem coeunt, junctisque simul viribus, cornibus hostem expectant et fugant. Equi quoque in circum coguntur, cum hostem timent, istiusque circuli centrum capitibus quisque suis efficit, atque sic singuli calces et soleas ferreas, arna scilicet sua, advenienti hosti objiciunt atque ostentant. Quin et porci alias stupidi, et de glandibus inter se morsu certantes, ubi tamen lupum vel hostem vident, illico in triangulum se disponunt, ac robustioribus in prima acie collocatis, cuivis invadenti sunt formidabiles.

et boves,
equi et
porci.

Denique R. Simeon in *Pirke Avoth*, id est in *Capitulis sive Proverbiis Patrum Hebr.* cap. I « Tribus, inquit, rebus mundus hic subsistit, ratione, veritate et pace. Hanc enim ordinem statuit S. Scriptura dicens : Veritatem et iudicium pacis iudicate in portis vestris. » Ibidem R. Hillel, socius R. Samaï : « Exhibete, inquit, vos tanquam filios Aaron, qui pacem omni cura studiose quaerebat, ac hominum amator, omnes ad legis observantiam adducere satagebat. » Addebat illud : « Qui honorem avidius quaerit, honoris jacturam facit. » Ambitio enim honoris et praecellentiae turbat pacem et concordiam.

Mystice Rabanus, et ex eo Glossa : « Mulier et maritus, inquit, sibi bene consentientes sunt ratio inferior et superior, sive anima et spiritus, appetitus et mens, » concupiscentia et ratio : cum enim haec rationi consentit, tunc mire placet Deo totus homo; sic concordia fratrum est concordia rationis et voluntatis : voluntas enim, quasi frater junior, consentire debet rationi quasi fratri seniori, ut placeat Patri caelesti. Sic amor proximorum est, cum quisque sensus, potentia et appetitus, non privatum suum bonum, quod concupiscit, sed commune ceterorum totiusque hominis, puta sapientiam et virtutem, appetit et prosequitur, atque in hac harmonia et concordia membrorum viriumque hominis mire sibi complacet Deus.

3. TRES SPECIES ODIVIT ANIMA MEA, ET AGGRAVOR VALDE ANIME ILLORUM. — *Anima*, id est animali cupiditati, indoli et vite, hoc est moribus modoque vivendi illorum, q. d. Aggravor, id est graviter fero illorum indolem et mores. Unde Graeca habent : *προσάγδια σφοδρά τῆ ζωῆ αυτων*, id est, *offendor, stomachor, indignor vite ipsorum*; Tigurina, *eorumque vitam perquam inique fero*. Quia sicut monstra naturae communiter brevis sunt vitae, ita haec monstra, in genere moris, brevis aevi esse debent, ait Palaeus. Syrus, *affligor valde super vita illorum*; *super vita*, id est super modo vivendi et inconcinnis moribus eorum. Recensuit tria hominum genera quae sibi placere dixit, eo quod vivant decenter et congrue suo statui, nimirum quod sint concordantes in eadem familia, congregatione vel connubio. Congregationi enim nihil ita congruit ac concordia; hanc enim sibi deposcit ipsa congregationis natura, quae in unione et concordia consistit; atque haec est ratio a priori, cur concordia adeo Deo et hominibus sit grata, tamque arcte et graviter ab eo sancita. Nunc totidem genera hominum recenset, quae sibi, puta sapientiae et sapienti Siracidi mire displicent, eo quod vivant incongrue et difformiter suo gradui et statui, adeoque pugnent cum natura suae conditionis et vocationis. Tria haec nominat subdens :

4. PAUPEREM SUPERBUM : DIVITEM MENDACEM : SENEM FATUUM ET INSENSATUM. — *Status* enim et *conditio* pauperis, utpote abjecta, quasi naturaliter poscit animi demissionem et humilitatem : non enim habet pauper opes quibus superbiat; si ergo superbit, reipsa quasi pugnat cum humili paupertatis suae statu. Sic et *conditio* divitis pugnat cum mendacio, tum quia dives non habet necessitatem mentiendi, quam habent pauperes, ut suae inopiae succurrant; tum quia divites in republica sunt honorati et senatores, quos plane dedecet mendacium, eo quod in iis valde noxium sit reipublicae. Denique *conditio* senectutis repugnat fatuitati; senectus enim, tum ob sedatas passiones, tum ob experientiam, affert sapientiam; quare res probrosa et monstrosa est senex insipiens et fatuus, juxta illud *Isaiae LXV, 20* : « Puer centum annorum morietur, et peccator centum annorum maledictus erit. » Per puerum enim insipientem et fatuum intelligitur peccator; hic enim licet aetate sit senex, moribus tamen et vitiis est puer insipiens. Unde Graeca pro *senem fatuum et insensatum*, habent, *senem adulterum et deficientem intelligentia*, id est, *prudentia*; Tigurina, *senem adulterum, utpote mentis impotem*. In juvenibus enim, ob exuberantiam caloris et sanguinis, aliquatenus tolerari et excusari potest libido; at non in senibus, in quibus friget sanguis et concupiscentia, vigetque mens et ratio. Unde illud Ovidii :

Turpe senex miles, turpe senilis amor.

Noster pro *μοιχεον*, id est mœchum, sive adulterum, legit *μαρον*, id est fatuum, vel stultum; ita legit

quoque Syrus, unde vertit, *pauper superbus, et dives mendax, et senex fatuus et amens*.

Mystice primo, Rabanus, et ex eo Glossa explicat, q. d. Odi diabolum ob aia, scilicet : primo, quod ipse, cum gratia sit pauperrimus, sit tamen superbissimus; secundo, quod cum in donis naturae sit ditissimus, simul tamen sit mendacissimus, adeoque pater mendacii, ut ait Christus *Joan. VII*. Rursum, ipse est dives in promissione, sed mendax in solutione, ait Hugo; tertio, quod cum sit senex, adeoque coaevus mundo, sit tamen stultissimus et imprudentissimus, quia omnis honestatis et virtutis est hostis.

Mystice
Primo.

Secundo, aptius idem Rabanus et Jansenius : Secundo, « Pauper superbus, inquit, aut est, qui, cum virtutis et sapientiae sit inops, de virtutibus tamen et scientia gloriatur. Dives mendax est, qui, cum in S. Scriptura multum sit versatus, errorum tamen magister efficitur. Senex fatuus est, qui, cum longo prius tempore probe vixerit, in senectute tamen vanitates carnis et mundi sectatur, uti fecit Salomon. »

Tertio, valde ingeniose et apposite vir eruditus haec explicat de tribus sapientiae et sapientum, id est sanctorum hostibus, qui sunt daemones, caro et mundus, quos odisse, quibusque tentantibus jugiter resistere jubemur. Pauper superbus ergo est diabolus; hic enim est pauper, quia miser et imbecillus, utpote privatus omnibus gratiae donis, ac sua potentia et viribus spoliatus a Christo; idem tamen superbissimus est. Dives mendax est caro, quia haec mentitur se non posse subire labores virtutis, cum eos, si velit, capessere possit; v. g. cum dicit se non posse jejunare ob defectum virium, mentitur; nam habet vires ad fornicandum : cur ergo non habeat vires ad jejunandum? habet vires ut serviat mundo, multosque et magnos pro eo labores toleret; cur non habeat vires, ut serviat Deo? Senex fatuus mundus. Hic enim est senex, quia stetit pene sex milibus annorum; sed fatuus, quia contraria dicit Deo, qui est prima veritas et sapientia. Dicit enim v. g. ulciscendam esse injuriam, odio habendos esse inimicos, beatos esse divites, miseros esse pauperes, ostentandas esse vires, nemini esse cedendum, suppressendos esse aequales, etc., quae omnia in schola Christi falsa et fatua sunt. Sic in Religione senes fatui sunt, qui ob senium laxant disciplinam religiosam, nolunt obedire, nolunt servare regulas, quaerunt ubique exemptiones, adeoque vivunt ut saeculares et libertini. Quae sane magna est insipientia, eoque major, quo junioribus magno sunt scandalo, eosque ad similia verbo et exemplo invitant. Aliter Hugo : « Pauper superbus, inquit, est caro lascivius, indigens alimentis, indumentis, elementis; dives mendax est mundus; senex fatuus est diabolus. »

Tertio.

Quarto, haec tria adaptes triplici concupiscentiae, quam explicat S. Joannes *epist. 1, cap. II, 15* : « Nolite diligere mundum, neque ea quae in

Quarto.

mundo stitit, etc. Quoniam omne quod est in mundo, concupiscentia carnis est, et concupiscentia oculorum, et superbia vitæ. » Nam superbia vitæ congruit cum paupere superbo; superbus enim superbit, cum sit pauper; superbire enim est *super se ire*, puta, ambire plus quam vires et opes ferant. Concupiscentia oculorum, puta avaritia, congruit cum divite mendace; avarus enim est dives, sed mendax: cum enim divitiis uti non audeat, vere non est dives, sed mendaciter se divitem æstimat, cum reipsa sit pauper; nec enim divitiis magis gaudet quam pauper, qui iis caret: unde perinde illi sunt opes, ac si eas non haberet. Quare ei congruit illud *Apocal. III, 17*: « Dicis quod dives sum et locupletatus, et nullius egeo; et nescis quia tu es miser, et miserabilis, et pauper, et cæcus et nudus. » Concupiscentia carnis, puta gula et libido, congruit cum sene fatuo; libido enim senex est, quia ab Adamo peccante concepta est, singulisque posteris ingenta: eadem fatua est, et, ut Græca habent, adultera, tum quia carnem ipsam necat et corrumpit; tum quia modicam turpemque voluptatem anteponit cælesti et æternæ, adeoque meretricem præfert ipsi Deo et Christo, qui est verus animæ sponsus. Quod sane spiritale, sed enorme est adulterium.

Denique Hugo hæc tria adaptat hypocrisi et hypocrisæ. Hic enim est pauper in veritate, dives in ostensione, senex in exteriori conversatione; superbus mente: mendax ficta simulatione; fatuus et insensatus sui et aliorum deceptione.

Vers. 5. 5. QUÆ IN JUVENUTE TUA NON CONGREGASTI, QUOMODO IN SENECTUTE TUA INVENIES? — Ex tribus, quæ se odisse dixit, tertium prosequitur, scilicet senem fatuum; unde hic indicat causam fatuitatis in senibus, nimirum quod in juventute non studuerint, nec congregarint sapientiam; quæ enim juvenis non didicisti, quomodo senex addisces, imo invenies? Ad sapientiam enim proprie pertinet hæc sententia, licet et ad alia quælibet, etiam opes temporales, extendi possit. Unde in sequentibus docet quam senes deceat sapientia, ut hac ratione juvenes excitet ad eam comparandam; utpote qua in senio fruituri sunt, æque ac decorandi. Græca, omisso τῆς quæ, sic naturaliter et pathetice sententiam efferunt: *In juventute tua non congregasti, et quomodo in senectute tua poteris invenire?* Tigurina, *si nihil in juventute congregasti, quomodo rem facias in senectute?* Syrus clare, *in adolescentia tua non congregasti sapientiam, et quomodo reperies eam in senectute?* Sicut ergo formicæ congregant grana in æstate, quæ comedant in hieme; sic tu, o juvenis, congrega sapientiam, merita et virtutes in ætate florida, quibus fruaris, honoreris et exultes in senio.

Juventus enim suos mores sive probos, sive improbos, transmittit et transcribit in senium. Hinc illa justa in senem improbum exprobratio

apud Græcæ, quam recitat S. Isidorus, lib. II *Origina*. cap. XXI: « Pueritia tua adolescentiæ tuæ inhonestamentum fuit, adolescentia senectutis decoramentum, senectus reipublicæ flagitium. » Præclare Cassianus, *Collat. II*, cap. XIII: « Divitiis senum, ait, non sunt canities capitis, sed industria juventutis, ac præteritorum laborum stipendiis metiendæ. Quæ enim non congregasti in juventute, quomodo invenies in senectute? » Tacite ergo hic reprehenditur multorum juvenum error et sensus, qui dicunt: Juventutem dabo voluptati, senectam penitentia; juventutem otio et vitio, senectam labori et virtuti; juventutem diabolo, senectam Deo. Quid turpius, quam floræ ætatis dare diabolo, fæces Deo? quid stultius, quam juventam aptam labori dare otio, et senectam natam ad quietem cogere ad laborem insuetum? quid periculosius, quam se dare vitiiis sub inani et incerta spe longævæ vitæ et seræ penitentia? Sed de hoc plura inferius. Denique sapienter S. Augustinus in *Psal. cxii*: « Virtus, inquit, exigit ut sit senectus nostra puerilis, et sit pueritia senilis. »

Antistrophæ Siracidi sunt hæ philosophorum gnomæ Ennii:

Sicut fortis equus, spatio qui forte supremo
Vicit Olympia, nunc senio confectus quiescit.

Senecæ:

Juveni parandum, seni utendum.

Porcii Latronis, insignis oratoris: « Quære, adolescens, utere, senex. » Exstat hac de re emblemata, in quo hinc pingitur adolescens expeditis lacertis, nudo capite, ligone terram proscindens, illinc senex toga pellita suffultus, in solio accumulans ad genialem mensam epulis scyphisque instructam.

6. QUAM SPECIOSUM CANITIEI JUDICIUM, ET PRESBYTERIS COGNOSCERE CONSILIUM! — Duo dicit, ait Jan-senius, speciosa esse et decora canis et presbyteris, hoc est senibus, nempe et bene posse judicare, et sanum posse suggerere consilium; quorum utrumque et prudentiam et auctoritatem requirit. Quæ senibus maxime propria sunt, quibus experientia et anni prudentiam adferunt, canities auctoritatem. Vires enim sunt juvenilis ætatis; at prudentia, consilium, sententia et auctoritas senectutis. Itaque apud Lacedæmonios summum consilium, γερουσία, conventus cæsusque senum dicebatur; quemadmodum Romæ Senatus est appellatus, quod ex senibus constaret.

Per *judicium* ergo hic tam privatam et domesticam, quam publicam et civilem accipere; *judices* enim solent deligi grandævi et senes, tum ob auctoritatem, tum ob prudentiam, tum ob sedatas animi passiones. Unde Tigurina vertit, *quanto est ornamento canitiei jurisdictio, et cognitio consilii senibus!* Syrus, *quam deceat senes judicium, et pro-*

nectos ætate intelligentia! Huc facit celebris illa sapiensque Græcorum gnome: ἔργα νέων, πόλεμοι ἀνδρῶν, βουλαὶ δὲ γερόντων, id est, opera sunt juvenum, bella virorum, ac consilia sunt senum.

7. QUAM SPECIOSA VETERANIS SAPIENTIA, ET GLORIOSUS INTELLECTUS ET CONSILIUM! — « Veteranis. » Græce γερόντων, id est senibus; « gloriosis, » Græce δέδοξασθαι, id est honoratis. Item pene dicit, quod dixit vers. præced. ut inculcet et urgeat juvenes ad comparandam, senes ad conservandam et promendam sapientiam. Illam enim nunc vocat *intellectum*, nunc *consilium*, nunc *judicium*, quia sapientia optime res intelligit, optimum in dubiis dat consilium, optime in re ancepsit judicat. Unde Syrus vertit, *quam deceat magnates sapientia, et graves sensus et consilium!* Tigurina, *quam decora senibus est sapientia, et intelligentia consiliumque honoratis!* Pro *intellectus* Græce est διανοησις, quod alii vertunt *cogitatio*. Honoratorum enim et magnatum est multa cogitare, pauca loqui; hæc enim cogitatio matura et prævia, mater est parensque consilii et judicii. Unde homines cogitabundi et taciturni solent esse prudentes et sapientes.

Præclare S. Hieronymus, epist. 2 *Ad Nepotianum*: « Senectus, inquit, eorum qui adolescentiam suam honestis artibus instruxerunt, et in lege Domini meditati sunt die ac nocte, ætate fit doctior, usu tritior, processu temporis sapientior, et veterum studiorum dulcissimos fructus metit. Unde et sapiens ille vir Græciæ Themistocles, cum expletis centum et septem annis se mori cerneret, dixisse fertur se dolere quod tunc egredere-tur e vita, quando sapere cœpisset. Plato, octogesimo primo anno scribens, mortuus est: Isocrates nonaginta novem annos in docendi scribendique labore complevit. » Cicero, lib. *De Senect.*, celebrat Solonem, qui solus restitit Pisistrato republicanum per tyrannidem invadenti, cumque ille rogaret « qua re fretus hoc auderet, » respondit, « Senectute. » Alios senectus reddit formidolosiores, illi conciliavit audaciam, quod parum vitæ superesset, etiamsi nullus occideret. Hinc illud Homeri *Odyssea* β de heroe quodam *Ægyptio*, « qui jam senecta incurvus erat, et multa rerum experientia sapiens. » Causam dat Aristoteles in *Problem.* sect. 30, num. 4: « Quia natura, inquit, duo instrumenta nobis inseruit, manum, inquam, corpori dedit, animo mentem. Uti ergo procedente ætate manus suum opus maxime efficere potest, ita etiam mens non protinus, sed in senectute maxime nobis contingit, atque tunc potissimum consummatur et absolvitur. » Consonat Plato in *Timæo*: Anima, inquit, ab initio amens fit; at, postquam nutritionis et augmenti rivi lenius minusque fluit, animæque circuitus tranquilliore motu iter suum peragunt, processusque temporis sedatiores fiunt, et in figuram naturæ suæ congruam restituuntur; tunc singulorum circulum directæ conversiones ejusdem et alterius naturæ probe discernunt, hominem-

que sic instituta prudentem efficiunt. Hinc olim jussu Dei, septuaginta senes erant judices Israelis, ut patet *Num. 11, 16*. Vide et *Deut. XXI, 3*, et *Daniel. XIII, 5*. Sic et apud Romanos non nisi senex fiebat senator: unde Senatus dictus, quasi concilium senum. Ita Cicero *De Senect.*; Livius, lib. VII; Justinus, lib. XLIII. Audi Ovidium, lib. V *Fastorum*:

Nec nisi post annos patuit tunc curia seros,
Nomen et ætatis mite Senatus habet.
Jura dabat populo senior, finitaque certis
Legibus est ætas unde petatur honos.

Idem faciebant Spartani, teste Livio lib. IV *Belli Macedon. et Persæ*, teste Xenophonte in *Cyri Pædia*. In Traprobane insula non nisi senex tam annis quam moribus in regem eligebatur, teste Plinio, lib. VI, cap. xxii. Idem fiebat in Arabia, teste Diodoro, lib. II.

8. CORONA SENUM MULTA PERITIA, ET GLORIA ILLORUM TIMOR DEI. — Est hendyadis, « corona et gloria, » id est corona gloriosa, vel gloria coronata, q. d. πολυπερία, id est, multarum rerum experientia et peritia, ornat senes instar coronæ; at hæc corona gloriosa efficitur, et nova miraque gloria decoratur, si ad πολυπερίαν « accedat timor Dei, » qua occasione in sequentibus de more effundit se Siracides in laudes et præconia timoris Dei, eumque cæteris rebus omnibus, quæ hominem beare et felicem efficere videntur, præfert et anteponit. Verum melius *gloriam* hic accipias pro gloriatione; hanc enim significat Græcum καύχημα, q. d. Nulla est res de qua magis gloriari possint senes, quam timor Domini, si eo præditi sint. Unde Tigurina, *multiplex peritia corona senum est, et gloriatio eorumdem religio Domini*; Syrus, *honor senum est multitudo consilii, et timor Dei laus eorum*. Ubi enim consilio deest timor Dei, et adest impietas, ingens est malum et probrum: impietas enim, armata consilio, sæpe insuperabilis est. Tale fuit consilium impium, quod Achitophel dedit Absaloni rebellanti contra Davidem patrem, II *Reg. xv*. Tale quoque fuit consilium, quod Balaam debuit Balac regi Moab ad perendum Hebræos, *Numer. xxiv*.

Quocirca sapienter senes monet Nazianzenus in *Tetrastichis*:

Semper saluti tu quidem stude tuæ,
Potissimum autem sub diem vitæ ultimum.
Venit senectus: exitum præco canit;
Paremur omnes: immitet judex Deus.

Denique Synesius, tract. *De Laude calvitii*, caput calvum vocat « prudentiæ domicilium, divinitatis templum. » Alludit ad *Proverb. xvi, 31*: « Corona dignitatis senectus, » ubi senes septuplici corona donabo. Porro, cordate Seneca lib. I *De Tranquill. vitæ*, cap. III: « Nihil turpius, inquit, est quam grandis natu senex, qui nullum aliud habet argumentum quo se probet divi vixisse, præter ætatem; » cum alia multo clara Laber